
ԱՐՏԱՍՈՎՈՐ ԱՊԱԳԱՆ ԱՊՐՎԱԾ ԱՆՑՅԱԼՈՒՄ

ԷԴՎԱՐԴ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Մենք Աստծուն հասու ենք դառնում սուկ այն
ժամանակ, երբ Նրան սպանում ենք:

Ժորժ Բատայ

Մարդկային կյանքի անցած ու գալիք պատմությունը ինչ-որ առումով «ինչպես ապրելու» տեքստ է: Միշտ էլ մեր կյանքում հայտնվում է մի հավաքական Գերապատվելի, ով կա՛մ հավատի, կա՛մ էլ համոզմունքի ուժով առաջարկում է կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման իր **Տեքստը**: Թեև ամեն մի նման նախագիծ աշխարհի իր պատկերացրած կարգը (կրոնական կամ աշխարհիկ) համարում է միակ հնարավորը, բայց «ինչպես ապրելու» այդ տեքստերը, դեռ կյանքի մշակույթ չդարձած, վիճարկվում են: Ըղձականն ընդվզում է առկայի դեմ, ենթադրյալը հակադրվում է պիտոյականին, տարերքը՝ սառը հաշվարկին, և տեքստի սրբագրման ու խմբագրման համար պայքարի թռիռքնում պարզվում է, որ «ինչպես ապրելու» վարկածներն անհաշիվ են, անհաշտ և իրարամերժ: Կյանքի իսկությունն անիմանալի է, և կողմերից յուրաքանչյուրը յուրովի ճիշտ է: Ոչ ոք չգիտի, թե խորհրդավոր այդ հղացումն ինչպես ճիշտ ապրել: Ոչ ոք չգիտի, թե ինչու մարդկային կենսափորձում ամբարված գիտելիքների հիմնական պաշարը ոչ այնքան ճիշտ ապրելու մասին է, որքան ճիշտ չապրելու:

Բայց մենք շարունակում ենք հանդգնել: Մեր կյանքի ամեն քայլափոխ **«արգելված գոտի»** թափանցելու հանդգնություն է: Նա, ով կյանքն ապրում է վիճարկելով, ով ուզում է իր կյանքի վաղանցիկ ակնթարթներին տևողություն հաղորդել, ով մահվանն ընդառաջ գնալու վախը հաղթահարել է, հոգու խորքում մի դիվային կարոտ ունի, որ դրդում է՝ գնա՛, չա՛փն անցիր, սահմանը ռոնակո իս տուր և հանձնվի՛ր քո կյանքի բնագիր տեքստին: Վիճարկի՛ր բոլոր առաջարկներն ու դարձի՛ր քո կյանքի Տնօրենը: Ոչ թե ունենալով, այլ լինելիությամբ է չափվում կյանքի խորությունը: Բայց չմոռանանք: Մարդը պարադոքսալ էակ է: Նա մի կողմից խորհրդավոր, անշրջագիծ ու չբռնադատված կյանքի կարոտ ունի, մյուս կողմից, սակայն, իրեն բանտարկում է ստուգելի, շրջագծված ու ծանր մի իրողության մեջ՝ հետո միայն պարզելով, որ այդ անշրջագծվածն ու շրջագծվածը միևնույն գործության այլազան ըմբռնումներն են՝ ամբարզված երկու տարբեր տեքստերում: Արտասովոր տեքստեր

են դրանք՝ միաժամանակ և՛ խստաշունչ, և՛ խոստումնաշատ, ինչպես կշռադատված, այնպես էլ անհասկանալի, նույնքան բարեգութ, որքան ահաբեկող: Երկուսն էլ կյանքը կշռադատված ցանկությունների սկզբունքին ծառայեցնելու (ոչինչ՝ չափից ավելի), քմահաճ և ինքնասեր մարդուն հրեշավոր միակողմանիությունից ետ պահելու տեքստեր են, որոնք մի դեպքում՝ Աստծո օրենքով, մյուս դեպքում՝ Հասարակության սահմանած համակեցության կանոններով երանելի կյանք են խոստանում... **արտասովոր ապագայում:**

Բայց այդ արտասովորության մեջ ինչ-որ օտարոտի, անհավանական, նույնիսկ վախազդու մի բան կա: Ամեն ինչ մեկ անգամ ապրված կյանքի պատկեր է հիշեցնում, դրախտի աղոտ մի պատկեր **արտասովոր անցյալում**, որտեղից մարդուն վտարեցին հենց միայն այն պատճառով, որ հանդգնեց նախասահմանված միապաղաղ կյանքին անհամաչափություն հաղորդել, չնախատեսված հետաքրքրասիրություն դրսևորել և դեռ տարակուսել մի բանում, որը միանգամայն անհայտ է: Մի խոսքով՝ հենց միայն այն պատճառով, որ չուզեց ապրել ապագայից զուրկ և ծուլընթաց անմահ մի կյանքով, որի ներկան ու ապագան գրեթե նույն բանն են: Եվ իրոք, եթե դրախտը, որտեղ իբրև թե միառժամանակ ապրել է մարդը, երկրային կյանքի երանելի ու կատարյալ հոացում էր հավերժական մարդու (*homo acternus*) համար, կնշանակի այն ավարտուն և վերջնական մի բան էր՝ երկրային արքայություն, որը նաև չունի իր գերադրական աստիճանը: Եթե մի պահ ընդունենք, որ կատարյալից ավելի կատարյալը կա, ասել է թե՛ դրախտից ավելի դրախտ և անմահությունից ավելի անմահություն, կնշանակի ելակետային կատարյալը անկատար է: Բայց եթե այդպես չէ, կնշանակի երկրային արքայության մեջ ապագան նախապես և մեկընդմիջտ կատարյալ ներկայի կրկնությունն էր լինելու, և մարդու անմահ կյանքը ի սկզբանե **զրկված էր հեռանկարից:**

Բայց արդո՞ք այդպես է: Թերևս աշխարհի այս խճճված հորինվածքում որոշ նպատակադրություններ և որոշ մտադրություններ կան, որոնք հասկանալի են միայն ապագայի համատեքստում: Մեղսագործության **արարքն** ու արտաքսման **վճիռը**, որոնք հիմնովին փոխեցին մարդու ճակատագիրը, վկայում են, որ հեռանկարի փակուղին երևութական էր: Մարդկային կյանքում դրախտի և անմահության հպանցիկ փայլատակումն ու անէացումը կանխորոշված էին իբրև **«ապրված անցյալի»** մի դրվագ, որն արդեն տեղահան արված երկրային մարդու կողեկտիվ անգիտակցականում կմնա որպես երանելի անցյալի նախնային կաղապար (արխետիպ)՝ թաքուն և բացահայտ սնելով կատարյալ ապագա ճարտարակերտելու նրա երևակայությունը: Շնորհիվ այդ արխետիպի՝ մարդը կարող է մտովի լինել այնտեղ, ուր երբեք չի եղել լիարժեք, այլ սոսկ նշմարել է նրա աղոտ սովերների հեռավոր ուրվագիծը, կարող է վերստեղծել այն, ինչ իր նախաստեղծ նախնին տեսել և

ապրել է կյանքի արշալույսին: Այսինքն՝ կառուցել երբեմնի տեսածին ու ապրածին արժանի երկրային-աշխարհիկ կյանք: Այս իմաստով «այստեղ և հիմա» ծավալվող մարդկային կյանքը ինքնադրսևորման մշակութային ու քաղաքակրթական կաղապարների ձևագոյացման հարատև շարժում է: Եթե հաշվի առնենք կյանքի միասնականացման ու համագոյակցման այդ փորձերի հետևանքները, ապա կարող ենք ասել, որ «փորձի և սխալի» սկզբունքով ճարտարակերտված այդ աշխարհում մարդը թեև աստիճանաբար օտարվում է ինքնաբուխ կյանքի ակունքներից, բայց այն դարձնում է առավել կանխատեսելի ու կառավարելի: Ի դեմս քաղաքակրթության՝ մարդն իր մեջ եղած դիվային ուժերը լծեց հանրային կառքին և մի **գորանոց** ստեղծեց, որտեղ յուրաքանչյուր ոք գիտեր ումից պետք է հարցնի, և ով պետք է իրենից հարցնի: Համարձակության և ապշեցուցիչ սթափության այդ հաշվարկը մարդկային կյանքի կանոնակարգման հարցում ակնառու հայտնագործություն էր, որի մեջ, սակայն, ծայրահեղ սառը հաշվենկատությամբ լի ինչ-որ սարսափելի անգթություն կա հումանիզմից գուրկ համախմբվածության այդ հորինվածքում: Ուժի դեմ **անճարակությունը**, կյանքի այդ անբռնագրոսիկ օրենքը, որը Դարվինն անվանում էր գոյության կռիվ, փոխարինվեց իրավունքի դեմ **անգորության** օրենքով: Տղամարդկային ծանր արժանապատվությամբ խղճին ու պատվին տրված **հավատարմությունը**, որի մեջ կենդանականն ու մարդկայինը այնքան էլ հստակ զատորոշված չէին և **ինքնակամություն** էին ենթադրում, սաստկացող հանրային խառնաշփոթի և մարդկային կուտակումների համաճարակից ախտահարված կյանքը ծույլ և կանխատեսելի մի ընթացքի մեջ դնելու համար այլևս երաշխիք չէր: Հավատարմությունը, խիղճն ու պատիվը արտասովոր խոցելի են, երբ շահը, օգուտն ու հաճույքը յուրաքանչյուր մեկի մեջ արթնացնում են իրեն աշխարհին պարտադրելու և աշխարհն իրենով անելու թաքուն ցանկությունը: Սա էր հավանաբար բնականության առաջ մեղանչելու այն շարժառիթը, որն օրենսդիրներին հուշեց կյանքը հոչակել որպես **հանրային պարտականությունների տեքստ**: Մի տեքստ, որի մեջ մարդն այլևս և գլխավորապես ոչ թե աստվածային հորինվածք է կամ կենսաբանական թրթիռների մի կատարյալ ներդաշնակություն, այլ տանելի կամ անտանելի ինչ-որ սոցիալական ճակատագրի մարմնավորում:

Ակնհայտ փաստ է, որ պատմական տարբեր ժամանակներում և աշխարհի տարբեր մասերում սոցիալական կարգի ընկալումները, հետևաբար նաև՝ հանրային պարտականությունների տեքստերը տարբեր շեշտադրումներ ունեն, և տարբեր են գոյի հետ հարաբերակցման եղանակները, բայց ամենուրեք մարդու սոցիալական ճակատագիրը բախվում է սահմանված կարգին, և նրա գործողությունները, վարքն ու հավակնությունները հրահանգավորված են: Այդպես էր անգամ Դրախտում: Որքան էլ ցավալի է, բայց գոյությունը չի կարող ինքնավար և

կենսունակ լինել միաժամանակ¹: Հնարավոր չէ միաժամանակ և՛ պատրիկ լինել, և՛ պլեբեյ: Այսպիսին է կյանքի «քաղաքակրթման» ձևաբանությունը: Բայց ինչպես ասում են՝ իմաստ չունի կառանել ամայի ափին: Դրա համար էլ նրանք, որոնց կյանքը միայն հանրային պարտականություն է կամ սոցիալական անհեռանկար ճակատագիր, այս ու այնտեղ ընդվզում են կյանքի մեկնության նման տեքստերի դեմ, գոյության անհեռանկար տաղտուկի դեմ են ելնում, իրարանցում հրահրում՝ աշխարհի բարօրության ու արդարության համար իրենց բաժին պատասխանատվությունը տեքստում ամրագրելու նպատակով: Մեզ թվում է, թե մեր ապրած օրերն ուրվագրեր են, որոնք դեռ հնարավոր է խմբագրել և կազմել կյանքի կազմակերպման կատարյալ մի ժողովածու:

Եթե հավատանք աստվածաբանական ու թաքնաբանական զանազան մեկնություններին, ապագան, որին մենք դատապարտված ենք, որպես կյանքի բնօրինակ նախորդել է անցյալին: Կյանքի այդ «բնագիրը», որին իբր թե կծանոթանանք երկրի վրա Աստծո վերջին պատուհասներով լցված ցամառն յոթ սկավառակները թափվելու հաջորդ այգաբացին, ինչպես ասվում է սուրբ Հովհաննեսի Հայտնության տեքստում, «կյանքի գրքում» գրանցվածներին դրախտ և անմահություն է խոստանում, մի ապագա, որը, ի դեպ, արդեն **ապրված անցյալ** է: Ինչոր արտառոց, բայց և գրավիչ մի բան կա կյանքի էվոլյուցիայի կրոնական այս դրամատուրգիայում: Այն մասնավորապես ենթադրում է, որ կյանքի ողջ դրամատուրգիան, դրամայի ողջ ֆաբուլան նախապես ծրագրավորված է, և նրա վերջնարդյունքը կանխորոշված է ի բնուստ: Նման հավաստումից բխում է, որ ապագան առնվազն երկու անգամ փաստում է իր գոյությունը աշխարհում: Մեկ՝ որպես **մտահղացում**, որպես երկրային կյանքի «սոցիալական երազանք» (ուտոպիա): Եթե մի պահ ընդունենք, որ այդ «սոցիալական երազանքի» նախատիպը դրախտն է, որտեղ մի կարճ ժամանակ ապրել է մեր նախնին, կնշանակի, որ այդ մտահղացումը, այնուամենայնիվ, մեկ անգամ արդեն «ապրված անցյալ» է: Մենք ձգտում ենք ապագայում վերականգնել այն, ինչ արդեն ապրել ենք անցյալում: Երկրորդ անգամ ապագան մեր կյանքում առավել քողարկված ներկայություն է:

Այստեղ և այս պահին ընթացող իրադարձությունները, դիպվածները, պատահականություններն ու անհամար անկարևորությունները, որոնք կազմում են մեր առօրյա կյանքի մանրամասնությունների՝ առերևույթ անհեթեթ համայնապատկերը, իրականում **ապագայի գաղտնագրերն** են: Վերձանեք այդ անկարևորությունները, համակարգեք խառնաշփոթ մանրամասնությունները, ինքնաբերաբար ծավալվող հանգամանքները դիտարկեք Հեգելի ասած «պատմության խորաման-

¹ Տե՛ս **Батай Ж.** О Ницше. Воля к шансу. М., 2010, էջ 81:

կության» տիրույթում, և այնժամ ներկան կերևա իբրև կանխատեսված ապագայի **ժամանակավոր հանգրվան**: Եթե մի պահ ընդունենք, որ կյանքը ոչ թե օրգանական ամբողջություն է, այլ անցյալի, ներկայի և ապագայի մեխանիկական գումար է, ապա կարելի է ներկան դիտարկել որպես անցյալից ու ապագայից ազատագրված մի վիճակ, որի համար վճարված գինը ինքդ քեզ շղթայված լինելն է²: Բայց ամբողջ հարցն այն է, որ մարդը չի կարող ինքն իրեն նույնական մնալ: Անցյալը ձգում է, ապագան՝ կանչում: Ներկան պատմություն չունի: Մինչդեռ կյանքը պատմություն է: Ամեն ոք նախատեսված է անցյալի մի դրվագում՝ որպես մեկ այլի գոյության պայման, և նախատեսված է ապագայի մի դրվագում՝ որպես մեկ այլի գոյության նախադրյալ: Մեծ հաշվով՝ անցյալն այս աշխարհում նաև իմ ներկայության մտահղացումն իրագործելու պատմություն է: Եթե կուզեք՝ աշխարհը իմ մտահղացման հանգամանքները կազմակերպելու հոգսով է ապրել, և անցյալի ամեն հաջորդ դրվագ իմ ներկան է նախապատրաստել ամենայն ջանասիրությամբ: Ներկան անորսալի ակնթարթ է, որից քիչ առաջ ես այլևս **եղել եմ**, իսկ քիչ հետո **կլինեմ**: Ես արդեն եղել եմ և դեռ պետք է լինեմ, որովհետև ապագայում լինելու համար աշխարհի հորինվածքի անվերծանելի տեքստում նախախնամությունն այդպես է մտահղացել:

Բայց եթե այդպես է, եթե կյանքի էվոլյուցիան նախասահմանված տեքստ է, առարկում է Ա. Բերգսոնը, նշանակում է՝ ապագան ոչ թե անցյալի բնական կամ բանական հանգամանքների արդյունք է (մասամբ՝ կանխատեսելի, մասամբ էլ՝ ոչ), այլ ստույգ կանխորոշված մի վերջնակետ է, որից բառացիորեն ածանցյալ են ինչպես անցյալ, այնպես էլ ներկա իրադարձությունները: Մնում է ընդունել, որ առաջընթացն ու ներդաշնակությունը, որոնք համարվում են կյանքի ստեղծագործական էվոլյուցիայի ինքնաբուխ շարժառիթները, ոչ թե կյանքն առաջ մղող ազդակներ են, այլ պատրաստի մի բան, հրապուրիչ մի խայծ՝ տեղադրված էվոլյուցիայի վերջում³: Իսկ դա նշանակում է, որ անցյալից դասեր քաղելու, այն ներկայի պարագաներով արժևորելու կամ արժեզրկելու ցանկացած հանդգնություն ոտնձգություն է ճակատագրի և հենց սեփական գոյության դեմ, որովհետև այդ անցյալում ես արդեն իսկ նախատեսված եմ եղել դեպի ապագան ձգվող ժամանակի ինչ-որ հանգույցում:

Ճակատագրապաշտական այս ենթադրության մեջ գուցե անհավանական, բայց իրոք առիներտը ինչ-որ բան կա: Մի լրացուցիչ հանգստություն է իջնում վրադ, երբ մտածում ես, որ քո աշխարհ գալու մտահղացումը սրբագրման ենթակա չէ, որովհետև ապագան նախագծելիս, անհայտ մի պատճառով, քեզ ևս ներառել են այդ անվերծանելի տեքստի մեջ: Միայն հայտնի չէ, թե որտեղ ես գրանցված՝ խորշակահար եղող-

² Տե՛ս **Левинас Э.** Время и другой. Гуманизм другого человека. СПб., 1998, էջ 44:

³ Տե՛ս **Бергсон А.** Творческая эволюция. М., 2001, էջ 81:

ների ցուցակում, թե՛ «կյանքի գրքում»: Առավել ևս, որ ներսից ու դրսից գրված և յոթ կնիքով կնքված գիրքը դեռ փակ է, և դեռ չի եկել Նրա բարկության մեծ օրը: Ընդ որում, երկյուղալին ոչ այնքան պատիժն է, որքան դրան սպասելու անտանելիորեն տանջալի անորոշությունը: Սպասումն ու անորոշությունը կեղեքում են, և հայտնի չէ, թե երբ կավարտվի կյանքի և մահվան շրջապտույտը:

Մարդկային կյանքը էութենական և էկզիստենցիալ է առմիշտ: Այն մերթ իրեն շրջանակի մեջ է առնում, փորձում է գտնել (ստեղծել) բնականորեն մեկուսացված կենսապայմանների փակ համակարգ, որպեսզի հաստատի իր անկախությունն ու անհատականությունը, մերթ էլ սահմանազանց է լինում, այստեղ և այժմ գտնվելու կապանքներից ձերբազատվում, որպեսզի իր իսկ կողմից հրահրված անորոշությունների խառնաշփոթում գոյաբանական ողջ գործությամբ վերստին արարի **կորուսյալ կարգը**: Եվ ուրեմն՝ մարդկային կյանքը երկփեղկված է, և արարչագործված բարեգթությունն ու պատիժը (դրախտն ու արտաքսումը) այնպես են միաստեղծված, որ միայն միասնության մեջ կարող են բացահայտել կյանքի իմաստը: Եվ իրոք, նախապես մարդուն տրված էր անգործ, անհոգ և անմահ **գոյության իրավունք**: Բայց գոյությունը ինքնանպատակ չի կարող լինել: Մարդկային կյանքի որակական հատկանիշներից մեկը սեփական աշխարհը կերտելու օժտվածությունն է՝ արտաբնական ինչ-որ բան արարելու այն ներունակությունը, որից մշտապես սնվում է «ապրելու ցանկությունը»: Մինչդեռ անտեղյակության մեջ մնալու պատվիրանը մարդուն իրականում զրկում էր կյանքը **գիտակցաբար ապրելու իրավունքից**: Այս առումով կարելի է ասել, որ առաջին մեղագործությունը մարդկության կյանքում նաև անհնարինը հաղթահարելու, անսահմանազանցելին սահմանազանցելու առաջին ակնառու փորձն էր, երբ հոգար գերադասվեց անհոգությունից, կյանքին «մասնակցելու» իրավունքը՝ գոյության իրավունքից, երբ մարդը վիճարկեց նախասահմանված կարգի իրավասությունն ու դուրս եկավ անմահության պատճառած ընդարմությունից: Ավարտվեցին կենսական ուժերի անօգնական և անօգտակար կուտակման տաղտկալի ժամանակները, երբ աշխարհը դեռևս իր նախաստեղծ լինելիության մեջ էր, և կյանքը պատկերանում էր սոսկ որպես չգոյության խորխորատ: Եվ դեռ ավելին. երբ մարդու կյանքը զուրկ էր **Կամքից** կամ գերադաս մեկ ուրիշի կամքն էր կրում, երբ մարդու կյանքը նաև զուրկ էր **Հեռանկարից** կամ գերադաս մեկ ուրիշի կյանքի հեռանկարն էր ապրում: Այժմ, երբ արդեն առմիշտ վիճարկվել է մարդու նախասահմանված կարգավիճակը, և ժամանակն ու ժամկետը չափվում են մահկանացու մարդու կյանքի տևողությամբ, տնանկ և անտերունչ մարդու ճակատագիրը այլևս սեփական ձեռքերում է: Մարդու՝ որպես այս երկրի վրա **մահկանացու** էակի այդ նվազությունն ու նվաստությունը, որն այսուհետ նրա ճակատագրի մշտական ուղեկիցն է լինելու, «նրա առավե-

լությունն է առերևույթ կատարյալ-անմահ օլիմպիական աստվածությունների համեմատ. աստվածություններ, որոնք զուրկ են լիարժեք կյանքից հենց այն պատճառով, որ զուրկ են մահից»⁴:

Կյանքի արժեքը մահով է չափվում: Բայց մահը ոչ միայն երկրային կյանքի տևողությունն է չափում, այլև ապրելու **խտությունը**: Եղծականությունը՝ անցավոր լինելու այդ զգուշավոր ներկայությունը, որի մեջ խորամուխ լինելու քաջությունը հաճախ սպառվում է մեր մահկանացու լինելու հանգամանքն ի գիտություն ընդունելու հաջորդ ակնթարթում, կյանքին խորհրդավորություն է հաղորդում, կշիռ ու արժեք է տալիս՝ մեր մտածումների, ապրումների ու տառապանքների ստորոգյալ դարձնելով դժբախտությունը, երջանկությունը, համակերպումը, ընդվզումը, բարությունը, գեղեցկությունը, մի խոսքով՝ կյանքը⁵: Մահը դիմավորում և անձնավորում է կյանքը, և այն, ինչն ասես մեր աշխարհին ներհատուկ շռայլություն է, համընդհանուր օգտագործման անսպառ «անտերություն», մահվան սպառնալիքով «սեփականաշնորհվում» է մարդկանց միջև, և յուրաքանչյուր ոք կամա թե ակամա ստանձնում է իր բաժին վերջավոր **կյանքը տնօրինելու** ծանր մի պարտականություն: Գուցե մեծ հաշվով իրոք ճիշտ է, որ «Մարդը որոշում է, Աստված՝ տնօրինում», բայց նախախնամության հանդեպ երկյուղալի այդ ակնածանքը իրականում մեզ չի ազատում մարդկային կեցության էկզիստենցիալ հոգսերից: Էլ չասած, որ կյանքն ու կեցությունը զուգորդելի մեծություններ են, և ապրել նշանակում է կեցել: Ուրեմն «կյանքի տնօրինումը» ենթադրում է նաև «կեցության տնօրինում»: Կենսաբանական մակարդակում կյանքը գոյատևման մի յուրօրինակ մրցավազք է, որի նախաձեռնողը, պատկերավոր ասած, կույր և անգիտակից համաշխարհային կամքն է, որի ցանկությունները, ինչպես կասեր Արթուր Շոպենհաուերը, մշտապես անհագ և անկշտում են: Հետևաբար, յուրաքանչյուր մարդ այնպիսին է, ինչպիսին նրա կամքն է՝ անբավ **ցանկությունների կծիկ**:

Անշուշտ, մարդկային կյանքի մետաֆիզիկական խորությունը հաճախ հնարավոր չէ գիտականորեն չափել և փորձով հիմնավորել: Մտահայեցողությունը, գոյաբանական մտակառույցները, այլաբանությունները, երևակայության անկաշկանդ խաղերը, վերջապես նաև թաքնաբանական գողտրիկ պատումները ոչ միայն անհայտից կարկամած մարդու թուլություններ են, այլև էկզիստենցիալ գոյաբանության մեջ ներթափանցելու, նրա թաքուն նշանակությունը կռահելու և այնկողմնայինի դարպասները բացելու փորձեր: Աշխարհը մտքի անդրադարձերում պատկերող և իրականությունն իռացիոնալ մի կենսունակությամբ օժտող Շոպենհաուերի և կամ Նիցշեի նպատակը ոչ այնքան ինչ-որ գաղափարներ ապացուցելն է, որքան դրանք ցուցադրելն ու

⁴ **Էդվարդ Աթայան**, Հոգի և ազատություն, Եր., 2005, էջ 382:

⁵ Տե՛ս **Дильтей В.** Категории жизни // "Вопросы философии", 1995, № 10, էջ 136:

ներշնչելը⁶, ինչը բառի ու պատկերի գործածման հատուկ շնորհք է պահանջում: Հավանաբար հենց այդ դիտանկյունից էլ պետք է նայել շոպենհաուերյան կամքի տառապանքներին: Եթե հաշվի առնենք, որ Շոպենհաուերը մարդկային կյանքը առավելապես կենսաբանական երևույթ էր դիտարկում, ապա լավագույն դեպքում կարելի է համաձայնել, որ բանականությունից և հոգուց զուրկ այդ կամքի տառապանքները ֆիզիկական բնույթի են: Ցանկությունները, որոնք նաև անբավ են, իրականում ենթատեքստ և գաղտնի մտադրություններ չունեն: Ցանկությունը, ասում է է. Լևինասը, ոչ թե կեցության հանդեպ ինչ-որ մտադրության դրսևորում է, այլ ինչ-որ բանի լիովին տիրապետելու և ինչ-որ կարիք բավարարելու ինքնաբուխ նկատառում է: Այդ իմաստով **գոյության հոգար** ցանկությունները բավարարող «ինչ-որ բաների» բացակայության գոյաբանական շարունակությունն է: Կարիք բավարարող ցանկությունների հետևում գոյության էկզիստենցիալ նկատառումներ չկան: Թեև ենթատեքստը հասկանալի է, բայց, միևնույնն է, մենք ո՛չ ուտելու համար ենք ապրում, ո՛չ էլ ապրելու համար ենք ուտում: Մենք ուտում ենք, որովհետև քաղցած ենք⁷: Այն էլ՝ պարբերաբար: Ահա ամենը: Մենք պարբերաբար քաղց ենք զգում, որովհետև առանց անհրաժեշտ կենսական էներգիայի (սննդի) կյանքի «արտադրությունը» կանգ կառնի: Մենք պետք է սնվենք, և կենսաբանական այդ «հոգսից» պրծում չկա, որովհետև կյանքն իր իսկ կենսական էներգիայի քաղցը հագեցնող, ինքն իրեն կենսունակությամբ լիցքավորող «կենսաբանական տնտեսության» մի յուրօրինակ համակարգ է (Ավենարիուս):

Հնարավոր է, որ ցանկացած կենդանի օրգանիզմ օժտված է ծնունդով իրեն տրված արտաքին, օտար և աննպաստ միջավայրին հարմարվելու մի հատուկ գենետիկ կարողությամբ: Կյանքը շարունակվում է՝ ի հեճուկս աննպաստ հանգամանքների: Բայց մարդը, ինչպես ասում էր Նիցշեն, չափից ավելի է մարդկային: Այլ կերպ ասած՝ մարդը չափից ավելի է **անբանական**: Դժվար է ասել՝ մարդը էվոյուցիոն սխալ հաշվարկի զո՞հ է, բնության անբարեխիղճ աշխատանքի արդյո՞ւնք, թե՞ իր բնական հնարավորությունների մեջ պակասավոր կենդանի, բայց մի բան պարզ է. մարդը գոյության բավարար հիմունքի պակաս ունի, և այդ բնական սահմանափակության պատճառով նրա կյանքն ավելին է, քան «կենսաբանական տնտեսությունը»: Եթե մարդը տառապող և ողբերգական էակ է, ապա հենց այն պատճառով, որ **«անավարտ նախագիծ»** է: Ի տարբերություն այլ կարգ ու կարգավիճակ ունեցող մյուս արարածների, որոնք ասես նախատեսված են այս աշխարհի համար, և որոնց հայտնվելուն աշխարհը հիմնովին «նախապատրաստվել» էր, մարդը կենսաբանական անվերականգնելի այնպիսի թերություններ

⁶ Տե՛ս **Համլետ Ա. Գևորգյան**, Փիլիսոփայություն. Պատմություն. Մշակույթ, Եր., 2005, էջ 162:

⁷ Տե՛ս **Լևինաս Է.** Избранное. Тотальность и бесконечное. М.-СПб., 2000, էջ 21:

ունի, որոնք մեկ անգամ ևս հաստատում են, որ նա ըստ ամենայնի **նախատեսված չէր** այս աշխարհի համար, և աշխարհն էլ **նախապատրաստված չէր** նրա հետ հանդիպմանը: Կազմաբանական իմաստով անօգնական վիճակը և անբարեհաջող արտաքին հանգամանքները մարդուց պահանջում էին անհնարինը՝ բեմականացնել կյանքի սեփական սցենարը՝ հուսալով, որ ընթացքում հիմնովին կփոխվի և հիմնովին կփոխի իր շրջապատը: Այս առումով կյանքն ասես կենսաբանական սևագիր տեքստ է, որի վրա օրենսդիր և գործադիր լիազորություններով օժտված բոլոր կենդանի արարածները, ներառյալ նաև մարդը, կարող են ջնջումներ և հավելումներ անել՝ խաղարկելով կյանքի իրենց փորձնական տարբերակը: Այլ կերպ ասած՝ թե՛ կենդանին և թե՛ մարդը աշխարհն արտացոլում են իբրև կյանքը բացատրող մի **փորձնական տեսություն**, իբրև պրոբլեմներ լուծող կյանքի ծրագիր, ասում է Կ. Պոպերը և դեռ սրամտում, թե աշխարհն արտացոլելու և նրան հարմարվելու տեսակետից «ամեոբայից մինչև Էյնշտեյն մի քայլ է»⁸: Երկուսն էլ կյանքի ինչ-որ նախագիծ են փորձարկում՝ ապավինելով «փորձի և սխալի» մեթոդին: Երկուսի համար էլ կյանքը վարկած է՝ առլեցուն անհայտ ելքերով և բազում սխալներով: Խնդիրն այդ սխալների հաղթահարման հետևանքների մեջ է: Այս առումով կենդանու և մարդու միջև այդ «մի քայլ» տարբերությունն **անհաղթահարելի է**:

Բանն այն է, որ կենդանին և նրա մարմինը չտարորոշված մեկ ամբողջություն են: Կենդանին հենց կենդանու մարմինն է, որը միջավայրին հարմարվում և կողմնորոշվում է կույր բնագոյներով: Կենդանու կազմած «կյանքի տեսությունը» մարմնից անօտարելի է, և եթե այդ տեսության մեջ սխալներ կան, ապա դրանց կույր չեզոքացումը, որպես կանոն, ավարտվում է ինքնաչեզոքացմամբ:

Այլ կերպ ասած՝ կյանքի բեմում կենդանու խաղացածը **կենսաբանական ողբերգություն** է: Մարդու պարագայում իրավիճակը սկզբունքորեն այլ է: Մարդն ավելին է, քան իր մարմինը: Նա ոչ միայն հենց իր մարմինն է, այլև այդ մարմնի հոգևոր **տերը**: Որպես կենդանի հյուսվածք՝ նա պարտավոր է ենթարկվել իր մարմնի կենսաբանության տրամաբանությանը, բայց որպես բանական էակ՝ նա պարտավոր չէ և չի կարող մնալ կենսաբանության կույր տրամաբանության շրջանակներում: Մարդու կյանքի նախագիծը հոգևոր-տեսական տեքստ է, որի վրա հարկ եղած պարագայում կարելի է ճշգրտումներ ու հավելումներ անել՝ խուսափելով կույր ինքնաչեզոքացումից: Հավելենք միայն, որ դրանից ամեննին էլ չի թեթևանում մարդու գոյության էկզիստենցիալ հոգսը: Նիցշեն ասում էր, որ մարդու մեջ կենդանին և արարիչը մեկ ամբողջություն են, և նրանց միջև գերակայության համար պայքարը տակավին շարունակվում է՝ պահպանելով «հացի՞ վ, թե՞ բանիվ», «ու-

⁸ «Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики». М., 2000, с. 69.

նենա՞լ, թե՞ լինել» երկրնտրանքների արդիականությունը: Միակ մխիթարանքն այն է, որ կյանքի բեմում մարդու խաղացածը, այնուամենայնիվ, ոչ թե ողբերգություն է, այլ **կենսաբանական դրամա**:

Մարդու երկրային ուղին տանջալիորեն կամային է: Աշխարհի և մարդու հանդիպումը երկուստեք փորձություն է՝ անհայտ ելքով: Մահը քառատրոփ արշավում էր բոլոր կողմերից, և մարդկային հոգին աստիճանաբար ծանրանում էր սեփական ճակատագրով: Հարկավոր էր տրվել կյանքի նոր հոսքին և իր ու աշխարհի բարօրության պատասխանատվությունը կրել մարդավայել:

Որոշ անելանելիություններ բախտորոշ են՝ նենգ ու վախազդու իրենց մահաբեր թմբիրի մեջ կյանքի մի ծածանք են պահում նրանց համար, ովքեր հավատում են անհնարինը հաղթահարելու իրենց առաքելությանը: Կյանքը հենց անելանելիության մեջ պահ տրված այն եզակի հնարավորությունն է, ինչն այնքան լարված ու գրավիչ է դարձնում աշխարհում մարդու գոյության դրաման: Ապշելու բան է, որ մարդն ապրում է: Դրանում ինչ-որ հանդիսավոր ու սրբազան, խորհրդավոր ու անմեկնելի բան կա: Եվ մեր օրերի հեռվից անգամ մի պարտավորեցնող կարեկցանք և մի խորին ակնածանք ես ապրում մեր այն հեռու-հեռավոր նախնիների հանդեպ, ովքեր չկարկամեցին անելանելիության առջև, թևաթափ չեղան իրենց անօգնականությունից և չթողեցին, որ աշխարհը սպրդի իրենցից: Հավանաբար «հացիվ» էր նրանց օրվա խնդիրը, և հաջողություն էր ևս մեկ արևածագ դիմավորելը: Բայց ապրած ամեն մի օր մարդուն համակում էր սրբազան առաքինությամբ, և «հացիվի» մեջ նրանք միաժամանակ «բանիվ» խնդիրներ էին լուծում:

Կազմաբանական իմաստով անօգնական և «կենսաբանական մասնագիտացումից» զուրկ տեսակների հանդեպ աշխարհն անողոր է: Բայց մենք կանք այս աշխարհում, և կեցության մեջ մեր տեղի փնտրտուքը շարունակվում է: Հիմա դժվար է ասել, թե կենսաբանական էվոլյուցիայի ընթացքում ինչ մի աննախադեպ անելանելիության հարկադրանքով է մարդը մտել ինքնակերտման ծանր բեռի տակ: Բուդդայականությունը մեր ընտրության հնարավորությանը թաքուն մի կանխորոշվածություն է վերագրում: Պայծառամիտն ասում էր, որ մեր կյանքում իշխում է «ծագումից կախվածիության օրենքը», և ընտրությունն ու վճիռը կանխորոշված են մարդու՝ նախորդ ծնունդներում ունեցած ծառայություններով ու մեղքերով: Ամեն ինչ առնչվում է անցյալին, և մեր ներկա վիճակի վրա նրա դրոշմը չափազանց նկատելի է: Աշխարհի նախասահմանված կամ բնական կարգի դեմ ոտնձգությունը, մեծ հաշվով, կարելի է նաև **«հանցանք» բնութագրել**: Բայց ո՞ւմ վերագրենք այդ հանցանքը: Վերջիվերջո անմեղսունակության խնդիր կա: Մյուս կողմից էլ, սակայն, անթույլատրելի է անգամ ենթադրել, որ Աստված կարող է մեղք վերագրել անմեղսունակներին: Այստեղից էլ, ուրեմն, թույլ կրվան է կույր հետաքրքրասիրությամբ և կամ ուրիշի

դրդմամբ բացատրել մի ենթադրյալ հանցանք, որը, թերևս, մարդկության հետագա ճակատագրին երբևէ մատուցած մեծագույն **ծառայությունն է**: Մեղսագործության անեծքի մեջ ասես օրհնանք կա: Քափ ու քրտինքով սեփական հացը վաստակել նշանակում է Լինել, Արարել և գրել սեփական կյանքի դրաման:

Նախորդ ծնունդներում մեր հանցանքներն ու ծառայությունները մի էկզիստենցիալ մարդու գործ է եղել: Այնտեղ՝ Սրբազան սարի փեշերին գտնվող քարքարոտ մի վայրում, որ **քավարան** էր իբրև նախատեսված, այդ էկզիստենցիալ մարդը մեր ընդհանուր նախահայրենիքի առաջին քարը դրեց, և օջախում մարմրող խանձողի նվաղ լույսի մեջ առաջին անգամ տեսավ իր Ուրիշին՝ վաստակած ու մեղավոր: Օտարոտի և ակնաձանքի արժանի մի բան կար նրա դեմքին: Հավանաբար հենց նա՝ մարդու մեջ ապրող այդ «Ուրիշն» է ստեղծվել Աստծո պատկերով ու նմանությամբ: Բնական-կենսաբանական վիճակում մարդը **ոչ ոք է**: **Կյանքը ինչ-որ մեկը** դառնալու սրբազան պարտավորություն է ոչ բոլորին տրված: Ինչ-որ մեկը դառնալու համար մարդը, հավանաբար, պետք է ծնվեր իր մահվան պահին, այն ժամանակ, երբ արդեն կունենար ինքն իրեն կերտելու լիարժեք փորձ: Բայց, ինչպես նկատում է Է. Ֆրոմը, մարդկանց մեծ մասի ճակատագիրը ողբերգական է. նրանք մեռնում են՝ այդպես էլ չհասցնելով ծնվել⁹: Կարելի է նաև ասել, որ «ծնվել չհասցրած մեռնողները»՝ մարդկային գոյը ուժասպառ անող այդ ամենակույ անասնական մնացուկը, ոչ միայն ընտրասերման եռման կաթսայի քափն է, այլև բոլոր ժամանակներում պահանջարկ վայելող քաղաքակրթական այն ապրանքը, որից օգտվում են «հաց և տեսարան» բեմականացնելիս: Եվ ուրեմն՝ թեև **ինքնաարարումը** միայն մարդուն հատուկ բացառիկ օժտվածություն է, բայց պետք չէ ամեն մեկի մեջ փնտրել նրա ներկայությունը: Այն ընդամենը մարդու հավաքական տեսակին պատկանող սեփականություն է, որից բոլորն օգտվում են իբրև **«հանրային օգտագործման ունեցվածք»**:

Այն հանգամանքը, որ մարդը դատապարտված է մշտապես լինելու «իր Ուրիշը», հաղթահարելու ինքն իրեն, նշանակում է, որ «այժմ և այստեղ» նա միայն **կենվոր է**: Նրա տարերքը անդրանցականությունն է, ավելի ճիշտ՝ ինքնաանդրանցականությունը: Ֆիզիկական տարածությունը նրան խոչընդոտում է, ժամանակը՝ կաշկանդում: Նա մշտապես դժգոհ է իր ներկայից և ապագայի մեջ է փնտրում իր իսկությունը: Մարդը դժբախտ ու տառապող էակ է իր մեծության ու վսեմության պատճառով, այն պատճառով, որ նրանում ապրում է Անվերջությունը, և նրան ոչ մի կերպ չի հաջողվում իրեն վերջնականապես **թաղել Վերջավորի մեջ**: Անզլիացի փիլիսոփա և պատմաբան Թոմաս Կարլեյլի՝ մարդու երկփեղկված էության մասին այս բնորոշումից ելնելով՝ Ն.

⁹ Տե՛ս **Փրոմմ Է.** Здоровое общество // "Психоанализ и культура". Избранные труды Карен Хорни и Эриха Фромма. М., 1995, էջ 292:

Բերդյանը նկատում է, որ կյանքը, ի վերջո, հավերժության հուղարկավորումն է վերջավորի մեջ¹⁰: Թերևս այդպես է: Բայց կարելի է նաև ասել, որ կյանքը հավերժության ներկայությունն է վերջավորի մեջ: Մարդը ոչ մի կերպ չի կարող համակերպվել վերջավորին, որովհետև այս աշխարհում հայտնվելուց առաջ նրա հոգին երգել է աստվածների երգչախմբում, կասեր Պլատոնը: Բայց մարդուն ոչ մի կերպ չի հաջողվում իրեն «վերջնականապես թաղել վերջավորի մեջ», որովհետև նրան այդպես էլ տրված չէ վերջնականապես ծնվել երկրային կյանքում: Նա այս աշխարհում միակ գոյաձևն է, ով ֆիզիկական ներկայությունից հետո է սկսում ծնվել:

Բայց մարդն այլ կերպ չի լինում: Նա միշտ էլ ներսից ջլատված է: Մինչ ապշության մեջ հոգին անիրականանալի ինչ-որ փափագ է հյուսում, մինչ ապաշխարանքին անձնատուր լինելու թուլությունը մղում է ներանձուկ կյանքի, ապրելու պարտավորությունը **Հաց և Տոն** է փառաբանում: Թեև պաղ թշվառության մեջ, բայց տեսանելի ողջ իրականությունը իրենց սեփականությունը հռչակած մեր տարօրինակ նախնիները կռահեցին, որ անձնական պատասխանատվությունը անխափան աշխատանքի միակ երաշխիքն է: Եվ նրանք ձգտում էին իրենց մեջ ներդրված կատարելության խռովքը մարմնավորել որպես մշակույթ: Մարդու կյանքում պահեր են լինում, որ իրականության հետ հաշտվելը, այլ կյանք չսկսելու ծուլությունը հավասարագոր են մահվան: Այս իմաստով մշակույթն անկատար աշխարհը վիճարկելու հանդգնություն է, ինչով օժտված են նրանք, ովքեր տևական ժամանակ լեզվակապ նստելու, ունայնության մեջ խորասուզվելու և սեփական խորքերում նշմարած թափթփուկին դատելու և ոտնակոխ անելու պահանջ ունեն: Նրանք հավանաբար ուժից վեր, անմարդկային ցավ են ունեցել սրտում և իրենց խռովքից հիվանդ, Տիրոջ հետ մրցելու մի խելագար մարմաջով ախտահարված մշակույթային խռովություն են բարձրացրել ընդդեմ կենդանականի: Բայց քաղաքակրթության ցուրտ կրակը ամեն վայրկյան լափում է իր ճանապարհին հանդիպած մշակութակերտ մարդուն, և բնագդական տաքարյունությունը վերստին խառնում է կյանքի հաշիվները: Վայրիացման գորշ քուլաները ծուլորեն կախվել են մշակույթի գլխին, և «նարեկյան ցավով» հիվանդները անձնատուր անող կարեկցանքով ու անսփոփ տրտմությամբ հետևում են մարդու վայրընթաց ճակատագրին: Նրանք քաղաքակրթության մթնշաղի սգավոր ստվերների բեկբեկուն սահմանագծին տեսնում են մշակույթի սպառվող ուժերի հոգևարքն ու Նիցշեի հետ միասին ծածկաբար սոսկում են «հավերժ վերադարձի» անխուսափելիությունից:

Նարեկացին երկրորդ անգամ պետք է աշխարհ գա, որովհետև «Մատյանն» անավարտ է: Բայց չմոռանանք, որ նարեկյան սոսկումը

---

¹⁰ St' u **Бердяев Н.** Самопознание // **Бердяев Н.** Избранные произведения. Ростов-на-Дону, 1997, էջ 351:

միշտ էլ եղել է: Բոլոր ժամանակներում էլ մտքի ու սրտի երաշտի տարիներ են եղել: Կեցության և չկեցության կենաց-մահու կռիվը հարատև է, և որքան էլ ցավալի է, բարիկադների երկու կողմերում էլ մարդն է, հաճախ՝ նույն մարդը: Մարդու ինքնահաստատման ճանապարհին չկեցությունը դրսևորվում է իբրև **անելանելիություն**, որն ասես ծաղրում է մարդուն՝ հիշեցնելով նրա գոյաբանական, հոգևոր ու բարոյական անճարակությունը: Մահն ու ճակատագիրը (գոյաբանական սպառնալիք), անհավատությունն ու հուսահատությունը (հոգևոր սպառնալիք), մեղքն ու մեղադրանքը (բարոյական սպառնալիք)՝ չկեցության այդ ամենահաս գործակալները, իրենց սև գործն են անում կեցության տաճարում¹¹: Դեմիտրգը, ինչպես ասում են, չհասցրեց արմատախիլ անել աշխարհի չար հոգին, չհասցրեց կարգի բերել ողջ անկանոնը, և Տիեզերքը հավերժ գեղեցիկ հորինվածք չէ, ինչպես կարծում էր Պլատոնը: Եվ այդ անավարտ գործերի ծանր բեռը ընկած է ամենասովորական մարդու ուսերին:

Ինչ խոսք, ծանր բեռ է: Մինչ կեցությունը պետք է վաստակել, չկեցությունն ինքնակամ տրվում է: Նրանում անձնատուր անող մի բան կա: Նա հայտնվում է գոյությունից հոգնելու պահին՝ այն ժամանակ, երբ արտաքին աշխարհից և մարդու ներսից փափուկ խավարի նման հոսում է վախը՝ «շղթայված ազատությունը», կասեր Սյորեն Կիերկեգորը: Բայց հենց այդ պահին, երբ թվում է, թե կյանքն սկսել է շրջանցել մարդուն, նրա կենդանությունն ավելի շոշափելի է դառնում: Վիշտը թարմանում է, տազնապն՝ ուժգնանում: Հավանաբար նման մի պահի գլխին կախված պատուհասին համարժեք մի կռահում, որն ավելի շուտ ներքին օժտվածություն է, քան վարժանքով ձեռք բերված մի բան, մարդուն դրդում է փոխել իր «կյանքի տեքստը»: Ճիշտ է, դրանից հետո ևս նա շարունակում է հաղորդակից մնալ պոծյալին, և **կենսական բիրտության** թափն ու ունայնություն դավանող **չկեցության ախորժակը** ներսից ծվատում են նրան, բայց նա այլևս «կյանքի տեքստին» **անդրատենչ** մի հանդգնություն է ներարկել և **երկնային հավերժությանը** հաղորդակցվելու և **երկրային կատարելությանը** հասնելու հույսով այլ աշխարհի թաքուն անձկությամբ է ապրում: Այնտեղ՝ կյանքի թրթռացող հորիզոնից անդին՝ կապույտ հեռվում, ոչ թե անգոյություն է, այլ ուրիշ գոյություն:

Մարդը չի կարող ապրել ի հեճուկս երկրային օրենքների և չի կարող հիմնովին փոխել իրեն հյուրընկալած աշխարհը: Բայց անդրատենչությունը՝ ուրիշ մի գոյության մեջ հայտնվելու թաքուն փափագը, նրան հնարավորություն է տալիս քայլ առ քայլ հաղթահարելու անհրաժեշտության թագավորության մեջ իրեն պարտադրված սահմանափակությունները: Նրա կյանքը սեփական սահմաններից դուրս գալու հորիզոնական

¹¹ Տե՛ս **Тиллих П.** Мужество быть. М., 1995, էջ 31-32:

(երկրային կյանք) և ուղղահայաց (երկնային կյանք) մաքառում է միաժամանակ: Նա երկակի կյանքով է ապրում և իրեն փնտրում է Երկրում և Երկնքում՝ փորձելով իր միջոցով և իր մեջ վերստին միավորել բաժանված աշխարհը: Արարիչն ու Մարդը չեն կարող չհանդիպել: Ներքևում գտնվողը նմանակն է վերևում գտնվողի (Հերմես Եռամեծ), և նրանց բաժանումը մթագնում է արարման վեցերորդ օրվա մտահղացման ողջ հանճարեղությունը: Մարդն աստվածային է, և Աստված՝ մարդկային: Նրանք միմյանց կարիքն ունեն, ասում է Ն. Բերդյաևը, և նրանց դրամատիկ հանդիպումն անխուսափելի է: Բայց այդ հանդիպումը կլինի ոչ թե կեցության մեջ, այլ հոգևոր փորձում՝ հավատի, բարոյականության և մշակույթի ասպարեզում¹²: Ինչպես տեսնում եք, հանդիպման վայրը խիստ առանձնահատուկ է. այն ոչ Երկնքում է, ոչ էլ Երկրում, այլ, ասես, այդ երկուսը կապող ճանապարհի միջնամասում, այնտեղ, ուր մարդն իմաստավորում է իր գոյությունը, որ հետո այն անիմաստ հռչակի, ուր գտնում է իրեն, որ հետո կորցնի, ուր գտածից ու կորցրածից միաժամանակ և՛ հրճվում է և՛ սուկում: Բայց հոգևոր փորձում անգամ այդ հանդիպումը նախատեսված է սուկ որպես անփաստելի ներքին զգացողություն, որպես անասելի ապրում: Որպես անդրանցական տեսիլք: Կյանքի օրացույցում մի օր բացակայում է: **Մի օր կա, որ նախատեսված չէ ոչ մի պարագայում:** Դա Աստծո և Մարդու հանդիպման օրն է: Հաշտեցումը նախատեսված չէ:

Արահետներ բացում են նրանք, ովքեր մի կարևոր առաքելությամբ են համակված, ովքեր ըղձալի մի բան՝ նվիրական մի փափագ, ունեն: Բայց ճակատագրին հանդիպելու նրանց երթը անհայտներով է առլեցուն: Ծանրակյաց այս կյանքի համար հնարավոր բոլոր հնարավորություններն անտանելի բեռ են: Բայց զուտ մարդկային տանջանքները, որոնք ծագում են անհայտությանը դիմավորելու տանջալի սպասումից, մարդկային կյանքը դարձնում են լարված ու հանդիսավոր: Ուզում ես հավատալ, որ մարդն իր բնական տեղում է գտնվում, և նրան նախատեսված վայրն այստեղ է՝ Երկրի վրա: Բայց այդ դեպքում որտեղից է այլ աշխարհի թաքուն անձկությունը: Այդ ի՞նչ աններելի հանցանք է գործել մարդը, որ համաշխարհային ջրհեղեղով պիտի հատուցեր: Այդ մասին միայն ձկները կարող են պատմել: Քառասուն օրվա տեղատարափը նրանց համար երկնքից թափվող մանանա էր: Բայց ձկները լռում են: Նրանք էլ այդ կերպ են պատժվել:

Բայց հնարավոր է, որ **հանցանքն անպատմելի է:** Հնարավոր է նաև, որ կյանքը մարդու մեջ բանտարկված Արարիչն ու Փրկիչն է միաժամանակ: Այլապես որտեղից էմպիրիկ սահմանների **խորտակման** փափագը (անդրանցականություն): Այլապես որտեղից էմպիրիկ սահմանների **ընդլայնման** փափագը (սահմանազանցում):

¹² St' u **Бердяев Н.** Царство Духа и царство Кесаря. Гносеологическое введение // **Бердяев Н.** Избранные произведения, էջ 218:

Հնարավոր է նաև, որ կյանքը մարդու մեջ բանտարկված «իր Ուրիշն է»: Մարդն ընդամենը «իր Ուրիշի» կյանքի ականատեսն է: Մենք մեռնում ենք, երբ «մեր Ուրիշը» խորտակում է բանտի դռներն ու լքում մեզ: Բայց դա նշանակում է, որ մենք երբեք չենք մեռնում, որովհետև «մեր Ուրիշը» մահկանացու չէ:

Բանալի բառեր - կյանք, մահ, անցյալ, ներկա, ապագա, կյանքի տեքստ, անդրանցականություն, սահմանազանցում, դրախտ, Աստված

ЭДВАРД АРУТЮНЯН – Необычайное будущее в пережитом прошлом. – Человек не может жить, заковав себя в настоящем. Прошлое притягивает его, будущее зовёт. Настоящее не имеет истории, тогда как жизнь и есть история. И человек пытается так распорядиться отведённой ему конечной жизнью, чтобы она стала историей. Прошедшая и грядущая части человеческой жизни подобны тексту, над которым мы нескончаемо трудимся, меняя в соответствии с нашими представлениями. В конце же оказывается, что будущее, которого мы ожидаем, и есть пережитое прошлое.

Ключевые слова: жизнь, смерть, прошлое, настоящее, будущее, текст жизни, трансцендентальный, трансгрессия, рай, Бог

EDWARD HARUTYUNYAN – The Unusual Future in the Lived Past. – The human being cannot live chained to herself. The past pulls and the future calls. The present does not have history while the life is a story. Each person tries to govern their limited life and to convert it into a story. The past and future story of human life is a text of “how to live” on which we endlessly work and readjust according to our conceptions. However, it becomes clear at the end that whatever we were aspiring to in the future, is the lived past.

Key words: life, death, past, present, future, art of living, transcendental, transgression, paradise, God